

ПОСЛАНИЯ НА ИСТОРИЯТА

ЮБИЛЕЕН СБОРНИК
В ЧЕСТ НА ПРОФЕСОР МАРИЯ РАДЕВА

Съставител
Доц. д-р Георги Якимов

УНИВЕРСИТЕТСКО ИЗДАТЕЛСТВО „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
София • 2016

Провалът на тоталитарния социализъм според десните български демократи (Политико-етнографски очерк)	393
Веселин Тенавичаров	
Още веднъж за термина „турско робство“	409
Валери Колев	
Европейският съюз в междуучасието на българското училище	
Европейската интеграция в учебниците по <i>История и цивилизация за X клас</i> ...	417
Борис Стоянов	
В търсене на регионите	427
Георги Вълчев	
Организация на националните архиви и статут на професионалното архивно образование	433
Андириана Нейкова	
Имагология в архивите	
Документи от архивния фонд на Министерството на Външните работи и изповеданията	449
Анна Кочанкова	
Електронно обучение	469
Юри Тодоров	
Автори	477
Съкращения	479
Приложение	483

ПОСЛАНИЕ НА ИСТОРИЯТА
Юбилеен сборник в чест на професор Мария Радева

НЕНАУЧЕННИТЕ УРОЦИ НА ИСТОРИЯТА

Андрей Пантов

Ние често забравяме, че нещастни са онези хора, които не могат да се зарадват на успех на колега. Когато този колега е и приятел, от удовлетворението на един такъв човешки и научен връх, какъвто е Мария Радева, радостта става още по-възвишена. Защото имаме особен случай, за особен човек, по особена тематика. Тя многократно игнорираше собствените си постижения, за да изтъкне тези на другите, често пъти по-малки. Един всевизвестен английски икономист, Джон Стюърд Мил, бе написал преди два века, че за да си стойностен икономист, трябва да си повече от това. Повелителното условие за такава реализация е валидно за историка дори и в по-голяма степен. Защото възстановяването на една отминала реалност изисква универсална информираност и дори универсална надареност.

Доскоро дисциплината „Философия на историята“ имаше предназначението да осмисли вече придобитото историческо познание. Ако приемем, че разбирането осмисля събитийния и фактографския фонд на историята, тогава следва да приемем, че днес вече всяко историческо познание е философски опит. В този смисъл историкът, на когото е посветен този сборник, е един от пионерите на това съчетание между фактите и смисъла на тяхното познаване. Уроци на историята има разни. Не всички следва да се изпълняват сляпо, защото ни водят по затворени отдавна пътища. Те са глобални и регионални като забрана, памет и поука. Намират, че България още не е научила нито един урок от своята история. Но тази нерадостна констатация е не само наша беда. Когато следим текущите събития, явления и процеси, ние неволно се питаме: Но това не беше ли се случвало десетки пъти в миналото, въпреки променените личности и технологически напредък? Това предполага професионалния пессимизъм, скепсис и дори ирония на историците към съвременния свят. Това е тяхното „дежа ву“ към някои нововъведения, откривателства и нови епохи от нашата съвременност.

А все пак има уроци на историята, които частично са спазвани и така са предотвратявали нови катализми или поне разочарования. Универсалният урок, който можем да получим от световната история, е, че причина за гибелта на една цивилизация е нейното проъфтяване. Малко неестествено, но поне досега напълно потвърдено предусловие. В този случай хората стават пленници на това благо-

- ²⁵ Тодорова, О. Робската институция в България в периода на нейния залез. // *Историческо бъдеще*, 2008 – 2009, № 1 – 2, с. 130, 137 – 141.
- ²⁶ Цит. по: Toledano, E. Late Ottoman Concepts of Slavery (1830s – 1880s). // *Poetics Today*, vol 14, No 3, autumn 1993, p. 491, преводът от английски е мой, В. Колев.
- ²⁷ Борилов синодик. Изздание и превод Ив. Божилов, Ив. Билярски и А. Тотоманова. София, 2010, с. 150 – 311.
- ²⁸ Неделчев, Н. Турското робство – насилието на турските исламска държава и общество. – В: Сб. в чест на 65-годишнината на проф. дин Д. Игнатовски. Шумен, 2005, с. 48 – 69.
- ²⁹ Тодорова, О. Робската институция..., с. 129, бел. № 163.

ПОСЛАНИЕ НА ИСТОРИЯТА
Юбилеен сборник в чест на професор Мария Радева

ЕВРОПЕЙСКИЯТ СЪЮЗ В МЕЖДУЧАСИЕТО НА БЪЛГАРСКОТО УЧИЛИЩЕ

Европейската интеграция в учебниците по *История и цивилизация* за X клас

Борис Стоянов

Настоящата статия е посветена на голямата тема за присъствието на общоевропейската проблематика в обучението по история в българското средно училище в началото на XXI в. Нейната цел е да разкрие и анализира начина на (не) представяне на историята на Европейския съюз (ЕС) на страниците на учебниците от научносъдържателна, а не от методическа гледна точка, да посочи допуснатите грешки в наратива и да отговори на болезнения въпрос защо в страна – членка на Съюза, която ревностно утвърждава и отстоява своята европейска идентичност, миналото му е все още непозната територия. Като тема, изцяло разположена в съвременната епоха, интеграцията се изучава в X клас в рамките на дисциплината *История и цивилизация*. Ето защо в работата ще бъдат разгледани четирите най-разпространени и актуални учебника, посветени на съвременността, с изцяло български колективи: Милен Семков и Ивайло Евгениев; Искра Баева и Румен Генов; Христина Мирчева и Галя Рангелова; Костадин Грозев, Валери Колев и Тодор Зарков¹. Със своя утвърден академичен авторитет посочените имена говорят сами за себе си, което прави излишно представянето на авторите. Същото не се отнася до съдържанието на учебната програма, изработена от Образователното министерство. Със своите задължителни стандарти и теми тя се явява основа на учебното съдържание и водещ ориентир в разбирането и оценката на учебните текстове.

От указанията недвусмислено личи, че Европа е безспорният акцент в разказа за историята на XX в. Голяма част от темите са свързани с миналото на страните от Стария свят, с отношенията между тях, със специфичните политически системи и социални промени, възникнали тук през съвременната епоха. Директно е заявлена целта да се „открие ролята на Европа в разбирането за основните черти на съвременната епоха“, като се акцентира върху „трайната ангажираност на българското общество към модерните европейски ценности“. В по-конкретен план е формулирана самостоятелна тема „Обединена Европа – новите надежди на Стария континент“. В нейните рамки са включени проблемите: Европа между САЩ

и СССР; пътища и форми на европейското разбираителство; създаване, институции и разширяване на ЕС; българската перспектива в Обединена Европа. В резултат от учениците се очаква да различават европейските организации и да разбират перспективите на България в Съюза. Въведени са понятията *европейска интеграция* и *Европейски съюз*, като водещата цел е да се придобият знания за процеса на изграждане на ЕС, които да формират историческа представа, но и да допринесат за гражданско образование и възпитание на младите хора².

Така зададени стандартът, темата и резултатите са твърде общи и не поставят важните задачи по разкриване на мотивите и теориите за началото на процеса на изграждане на Обединена Европа, както и етапите в неговото разгърдане, за открояване на личностния фактор в историята на ЕС и не подтикват към сравнение с други регионални структури. В същото време те предоставят значителна свобода на авторските колективи, очаквайки постигането на наистина ограничени резултати.

Въпреки че присъства в учебната програма като отделна тема, в три от учебниците няма обособен урок за Европейския съюз. Европейската интеграция е разгледана заедно със Съвета за икономическа взаимопомощ (СИВ) и Хелзингския процес от Милен Семков и Ивайло Евгениев. За Христина Мирчева и Галя Рангелова тя е част от по-общ преглед на тенденциите в развитието на индустриталните общества, а при Костадин Грозвев, Валери Колев и Тодор Зарков е втора основна точка в урока за състоянието на света на границата на хилядолетията и глобалното разделение Изток – Запад / Север – Юг. Единствено в учебника на Искра Баева и Румен Генов могат да бъдат открити самостоятелни уроци, в чисто заглавие е изведена темата за обединението на европейските народи: урок № 53 „Обединяването на Европа“ и урок № 56 „България по пътя към Европа“. Отсъствието не само не отговаря на историческата тежест и съвременната значимост на явленietо, но и не дава възможност на учениците да се запознаят в дълбочина със сложния, многоаспектен и, което е най-важното – актуален процес, какъвто историята на човечеството не им е поднасяла и в чито рамки те ще трябва да се реализират. Нещо повече, авторите не използват преплитането на различни теми, за да откроят особеностите, предимствата и недостатъците на Обединена Европа пред подобни (не еднакви!) регионални експерименти и по-ясно да оформят уникалния профил на днешния ЕС. Само Костадин Грозвев, Валери Колев и Тодор Зарков правят опит в тази насока. Те отбелязват създаването на Северноамериканската зона за свободна търговия (НАФТА), която заедно с ЕС оформя развития свят на Севера, търсещ „rationалните пътища за разрешаване на икономическите и социалните си проблеми“³.

Първият въпрос, който повече от естествено възниква, е: Какво определение за Европейския съюз дават българските учебници? Бързам да отбележа, че единствено в учебника на Милен Семков и Ивайло Евгениев е направен опит за дефиниране на ЕС. Той еяснен като „блок от държави от нов за Европа тип“⁴, в който: се извършва свободно движение на хора, стоки и капитали; законодателството се синхронизира; въведен е европейско гражданство и се полагат усилия за изравняване на стандартта на живот между отделните страни – членки. Посочено е, че

Съюзът развива обща външна политика и политика по сигурността. Нищо обаче не е казано за сближаването в политиката по вътрешен ред и правосъдие, нито за осъществяването на общи политики в 30 области. В своя учебник Искра Баева и Румен Генов определят интеграцията като първия по рода си в съвременната история процес на изграждане на „наднационални интеграционни институции“⁵. С тази си констатация авторите не отчитат, че тя е без аналог било в световната история, било в настоящето, нито изясняват ключовия за разбиране на целия процес термин *наднационален*. Тук е редно да се отбележи, че проблемът с наименованията, често срещан в историята на Обединена Европа, е изяснен само от Костадин Грозвев и Валери Колев. В секцията за допълнителни знания, оформена като рубрика „Акценти. ХХ век“, те посочват трансформацията на Европейската икономическа общност (ЕИО) от 1957 г. в Европейски общности след Договора за сливане от 1967 г. до Европейския съюз, създаден с Договора от Маастрихт. Направеното уточнение е използвано, за да обясни изведеното от авторите с курсив определение „Обединена Европа“ и така да прикрие липсата на ясна дефиниция.

Началото на процеса на интеграция присъства във всички учебници, но е различно датирано. В уроците на авторските колективи Милен Семков и Ивайло Евгениев и Искра Баева и Румен Генов то е изведено от Европейската общност за въглища и стомана (EOBC), докато в учебника с автори Христина Мирчева и Галя Рангелова – от Римските договори за ЕИО. При Костадин Грозвев, Валери Колев и Тодор Зарков нещата стоят по-сложно, тъй като в урока за Франция след 1945 г. е споменато, че планът „Шуман“ очертава пътя към европейска интеграция, а в този за съвременния свят, че интеграцията обхваща най-напред държавите от Бенелюкс и след това създаването на Съвета на Европа. Без съмнение първото твърдение е вярното, доколкото като наднационален процес тя не може да се свързва нито с ограниченото междуправителствено споразумение за митническия съюз, нито със създаването на една подчертано междуправителствена организация с предимно съвещателни функции. Безспорно и двете се явяват важни стъпки към сближаването на европейските демокracии, но не полагат началото на съвременния ЕС. Логиката подсказва, че като такива тук е трябвало да бъдат посочени още Западният съюз и Организацията за европейско икономическо сътрудничество, които в не по-малка степен спомагат за разширяване и задълбочаване на сътрудничеството в западната половина на Стария свят след 1945 г.

В учебника си Искра Баева и Румен Генов представят EOBC като обединение на „ключовите за военна индустрия производства“⁶. Те го ограничават само до Франция и Федерална република Германия (ФРГ) и не посочват датата на Декларацията на Робер Шуман – своеобразния „Акт за раждане на Обединена Европа“, 9 май 1950 г. Откъс от текста ѝ все пак присъства, но като съпътстващ урок за Четвъртата и Петата република във Франция материал⁷. Милен Семков и Ивайло Евгениев също се ограничават до споменатите две държави. Техните думи обаче са повече от объркващи: „Обединението за въглища и стомана, създадено през 1950 г. между Франция и ФРГ, се разширява през 1951 г. в Европейско обединение за въглища и стомана“⁸. След края на войната не съществува никаква френско-германска организация в областта на тежката промишленост до подписването

на Парижкия договор за ЕОВС на 18 април 1951 г. На свой ред и Костадин Грозев, Валери Колев и Тодор Зарков разглеждат неправилно първата общност като двустренно споразумение между Франция и ФРГ.

Интерес представлява и друг важен въпрос: Как са обяснени причините, довели до появата на първите наднационални общности? Христина Мирчева и Галя Рангелова мотивират твърде общо и неясно началото на интеграционния процес. Според тях „интензивното индустритално развитие и изискванията на научните и техническите революции тласкат европейските индустритални държави към икономическа интеграция“⁹. В този дух пишат и Костадин Грозев, Валери Колев и Тодор Зарков, според които световните процеси на „научно-техническата революция, глобалните комуникации, интернационализирането на световното стопанство и създаването на международните финансови и промишлени обединения тласкат съвременната цивилизация към интеграция“. И допълват: „... нормално е най-развитите държави да тръгнат първи по този път“¹⁰. Посочените разсъждения са твърде общи, но съдържат истина, която така и не е ясно изведена. В средата на XX в. едва възстановилите се от загубите и разрушенията на Втората световна война и заели се с тотална модернизация на своите икономики и общества европейски демокracии се озовават в един нов и висококонкурентен свят, в който те вече не играят доминираща роля. Именно това предизвикателство, заплашващо самото им оцеляване като фактор в международната политика и търговия, ги кара да предприемат нестандартното решение за интеграцията.

На свой ред Искра Баева и Румен Генов избират по-разбираемия ракурс на дипломатическата история и говорят за „европейското сближение като историческа необходимост“¹¹, върху чието възникване благоприятно влияят: оказаната от САЩ помощ за столанското възстановяване на разорените от войната континентални демокracии; поетата от НАТО защита на Западна Европа; разделението на Германия и наличието на общ враг в лицето на СССР. По такъв начин авторите правят директна връзка между създаването на днешния ЕС и Студената война. Тя е допълнена от констатацията, че Западна Европа „преодолява вековните си разделения и е принудена (к. м. – Б. С.) да тръгне към интеграция“¹². Смущаваща е употребата на глагола „принуждавам“, още повече непридружен от пояснение от кого и от какво. Въпросното пояснение частично може да бъде открито в следващата част на урока, изясняваща новата роля на държавата след края на Втората световна война в социалната и икономическата сфера. Именно там се крие „принудата“, която обаче авторите не са посочили, нито са намекнали, отделяйки категорично този пасаж от своя разказ за интеграцията.

Сложната институционална архитектура и механизмът на вземане на решения в ЕС, да не говоря за тяхното развитие, не са изяснени в нито един от учебниците. В урока за Обединена Европа на Искра Баева и Румен Генов водещите органи на ЕИО са само изброени, без да е изяснено разпределението на правомощията помежду им. В самите наименования са допуснати неточности. Вместо Съд на общността е записано „трибунал“, а независимият наднационален орган е наречен „Комисия на съвета“¹³. От останалите институции е упомената само Европейската банка за възстановяване и развитие. От своя страна Милен Семков и Ивайло

Евгениев посочват, че Общността се ръководи от Комисия и има Парламент. По отношение на последния авторите не информират за ограниченията му правомощия, нито определят мястото му в системата на ЕС. От европейските финансови и икономически институции и те споменават Европейската банка за възстановяване и развитие, която обясняват с нуждата от „оказване на помощ при прехода на социалистическите страни от тоталитаризъм към демокрация“¹⁴. На с. 302 в същия учебник присъства Съветът на Европа. Тъй като не е направена изричната уговорка, че макар да е първата обща за западноевропейските държави политическа институция, той не е част от структурата на ЕС, у учениците лесно може да остане погрешно впечатление.

Интересен опит правят Христина Мирчева и Галя Рангелова. Те поместват графика, изобразяваща институциите на Съюза. Тя е отнесена към ЕИО, но от нея не става ясно как функционира Общността, кои от посочените органи съставляват институционалния гръбнак и как се поддържа балансът между основните звена в процеса на вземане на решения.

В учебника си Костадин Грозев, Валери Колев и Тодор Зарков отделят внимание на наднационалните институции. Те ги изброяват вярно, но не докрай коректно представят отношенията между тях и специфичния баланс по механизма за вземане на решенията и определяне на политиката, включващ Комисията, Съвета на министрите и Парламента. Констатацията, че в структурно отношение ЕС „следва логиката на представителната демокрация и разделението на властите“¹⁵ създава впечатлението за появата на наднационална форма на демокрация, което е подвеждащо. Най-малкото, защото вътрешният баланс в Съюза не отговаря на този в отделните политически системи, а европейският законодателен орган се явява най-слабата общностна институция за разлика от националните събрания.

Предвид важното място, което заемат административните органи в управлението на ЕС и динамиката на взаимодействието и на конфликтите между тях, отсъствието на смислено обяснение на институционалната архитектура не прави възможно разбирането на историческата му еволюция. Още повече, когато не е изведена основополагащата роля на договорите и не е отделено внимание на появата на Европейския съвет (с изключение на учебника на Грозев – Колев – Зарков). Да не говорим за наличието на словосъчетанието „общностно право“, което е едно от главните достижения на интеграцията и е сред основните белези на ЕИО / ЕС.

В нито един от уроците не е направена периодизация на и без това кратката история на европейската интеграция, което прави посочените в тях събития да изглеждат съкаш случайно подбрани. В своите учебници Искра Баева и Румен Генов, от една страна, и Христина Мирчева и Галя Рангелова, от друга – отделят внимание на Римските договори, учредяващи ЕИО и ЕвроАтом. Първият авторски екип единствен отбележва замислените мерки в областта на селското стопанство, а вторият бърза да обяви създаването на единен пазар на ЕИО. Сред следващите големи проблеми най-широко застъпен е процесът на разширяване на ЕИО / ЕС в периода 1973 – 1995 г. Акцентът навсякъде е поставен върху присъединяването на Великобритания през 1973 г., но не са пропуснати Средиземноморското разширяване през 80-те години на ХХ в. (Мирчева – Рангелова и Баева – Генов),

включването на Германската демократична република (ГДР) (Семков – Евгениев) и приемането на Австрия, Финландия и Швеция (Мирчева – Рангелова) в средата на 90-те. Стремежът на Източна Европа към пълноправно членство след срива на СИВ и края на Студената война е споменат от Искра Баева и Румен Генов. С оглед на предстоящото към момента на написване на урока „Източно разширение“ е направена интересната, но и провокативна, констатация, че в края на ХХ в. „сме свидетели на заключителния етап от обединението на Европа“!¹⁶ Далече по-коректно, в урока „България по пътя към Европа“, авторите подчертават датата 10 декември 1999 г., на която страната ни е поканена да започне преговори за присъединяване. Милен Семков и Ивайло Евгениев отделят цял пасаж за асоциираните страни от Северна Африка и Карибския басейн, но не казват и дума за дългия път на Република Турция към членство.

В учебниците са маркирани и други важни събития: създаването на Есенлюкс (Семков – Евгениев, Грозев – Колев – Зарков); програмата за Икономически и валутен съюз и по-сетнешното въвеждане на еку (Мирчева – Рангелова); влиянието на процеса на деколонизация (Баева – Генов); политиката на френския президент Дьо Гол към Обединена Европа (Грозев – Колев – Зарков); приемането на Единния европейски акт (неправилно „закон“ при Баева – Генов); подписването на Договора от Маастрихт за Европейски съюз (най-добре представен при Мирчева – Рангелова) и последвалите го референдуми в Дания (Грозев – Колев – Зарков). Важно е да се изясни, че Единният акт не замества Римските договори, нито изменя харктера на интеграцията, както твърдят Искра Баева и Румен Генов, а страните – членки не се наемат да водят „единна“ външна политика след Маастрихт, както пишат Христина Мирчева и Галя Рангелова. В нито един от материалите обаче не е изяснена същностната промяна, която внася Договорът за ЕС в процеса на интеграция и новата институционална архитектура, която той изгражда.

Прави впечатление отсъствието на големи теми като: формирането и приложението на Общата селскостопанска политика; опитите на Дьо Гол да отслаби наднационалния характер на Общността; евросклерозата от 70-те години на ХХ в.; евроскептицизма на Маргарет Тачър; ограничения напредък в областта на сигурността и външната политика. Единствено в учебника на Костадин Грозев, Валери Колев и Тодор Зарков има кратък пасаж, посветен на военната интеграция. Без да споменават, че става въпрос за несъстоялата се Европейска отбранителна общност (ЕОО) от първата половина на 50-те години на ХХ в., авторите констатират, че „моделът на сътрудничество е предопределен от военното взаимодействие в рамките на НАТО“ и че „традиционният страх от възраждане на германския милитаризъм пречи да (се) изгради общата отбранителна политика и единна армия“¹⁷. Ако последното твърдение е повече от резонно, то предходното се нуждае от преосмисляне. В нито един момент от краткото си съществуване проектът за ЕОО не е бил в противоречие с изграждащата се евро-атлантическа система за сигурност. Нещо повече, именно САЩ, при това на моменти твърде остро, настояват за създаването на европейска армия и нейното подчинение на НАТО.

В учебниците не е обърнато внимание на символите на ЕИО / ЕС, нито са представени подобаващо личностите, които създават и променят Обединена Европа.

Все пак успешната съвместна и в голяма степен пионерска работа на Жан Моне и Робер Шуман е отбелязана от Милен Семков и Ивайло Евгениев, а ролята на Жак Делор за новия етап, в който европейската интеграция навлиза през втората половина на 80-те години, е отчетена от Христина Мирчева и Галя Рангелова. В учебника на Искра Баева и Румен Генов са публикувани портретите на Жан Моне, Робер Шуман и Жак Делор, като в текста е представена биографията само на първите двама. За живота и дейността на Жан Моне, определен като идеолог на западноевропейското икономическо единство, разказва накратко и авторският екип Костадин Грозев, Валери Колев и Тодор Зарков. Но и в двата учебника „Бащите на Обединена Европа“ са представени най-вече със своята политическа и обществена работа извън проблемите на евроинтеграцията.

Като цяло илюстративният материал е беден. Освен споменатите портретни фотоси, Искра Баева и Румен Генов поместват снимка от присъединяването на Великобритания и единствени публикуват откъс от документ – чл. 1 и чл. 3 – 8 от Договора за създаване на ЕИО. От своя страна Милен Семков и Ивайло Евгениев са подбрали карикатура и снимка, подсказващи добрите френско-германски отношения, изведени не само като основен мотив в текста на техния урок, но и контрастиращи с карикатурата, представяща не особено охотното влизане на Великобритания в Общия пазар. Най-сетне Христина Мирчева и Галя Рангелова са се спрели на снимка на Жак Делор, знамето на Общността, ракетата „Ариана“ (посочена като „Символ на Европа“¹⁸) и сградите на Европейския парламент в Брюксел и в Страсбург.

От казаното дотук изводът, че темата за Обединена Европа присъства в учебниците по история за средното образование, но това присъствие не отговаря на нуждите на дневния ден и е крайно неубедително, се налага от сама себе си. След запознаването с така очертаните проблеми на интеграцията българските ученици, иначе граждани на ЕС, едва ли могат да отговорят на въпроса какво представлява Съюзът и що е то „наднационална общност“; те със сигурност срещат трудности в периодизирането на неговото развитие, да не говорим за умение да изработят коректна схема на институциите с техните функции. Съзнавайки ограничения обем на урока, който налага внимателно прецизиране на информацията и нейното максимално синтезиране, все пак текстът трябва да надскочи общите констатации и да предостави конкретна и вярна информация, подпомагаща учениците в опита им да си обяснят същността и развитието на ЕС, успехите и провалите на европейската интеграция. В настоящия си вид съдържанието на уроците не позволява на младите хора да направят разлика между ЕС и другите регионални организации, появили се след края на Втората световна война и особено в резултат на новата регионална вълна през 90-те години на ХХ в., инспирирана от успехите на европейската интеграция; не им дава и бегла представа за която и да е от приеманите за традиционни теории за възникването на процеса – на федералистите, на историците на международните отношения, акцентиращи върху продължаващата френска несигурност, нуждата от приобщаване на ФРГ към свободния свят и ролята на САЩ и Студената война, на привържениците на концепцията за интеграцията като спасение на националната държава в динамичния съвре-

менен свят. Текстовете не позволяват излизане извън клишетата, нито запознават с действителните измерения на стопанските и политическите успехи, постигнати от ЕС. Те не представят и анализират кризисните явления в историята на Съюза: опита на Дъо Гол да измени характера и посоката на интеграционния процес с идеята си за „Европа на отечествата“; породената пак от френския президент Криза на празния стол; провала на икономическия и валутен съюз през 70-те години на XX в.; бюджетната криза, инициирана от Маргарет Тачър; трудностите по пътя на военната и политическата интеграция и др. В крайна сметка учениците не са запознати с това, как работи Съюзът, нито с противоборството / сътрудничеството между Брюксел и националните власти в управлението на интеграцията, в определянето на нейните скорост, обхват и посока. Връщайки се към образователните стандарти и умения, разписани в държавните изисквания, мога да обобщя, че що се отнася до историята на европейското обединение, те не се покриват от учебническите текстове.

Като се има предвид нездадовителното състояние на действащите учебници и факта, че сме в края на първото десетилетие от членството на България в ЕС, логично изниква въпросът: Защо проблемите на европейската интеграция не присъстват убедително в преподаването по дисциплината *История и цивилизация* за X клас? Най-лесното обяснение е, че, тъй като днешните учебници са поръчани и издадени в края на миналия и началото на настоящия век, материалите са писани преди 15 години. Отговор, който в най-малка степен предлага смислено обяснение. Нима през втората половина на 90-те години на XX в. европроблематиката не присъстваше в нашето ежедневие, когато след 1997 г. членството в ЕС се бе превърнало в национална кауза?! Нима предприсъединителните фондове не финансираха и прояви, разясняващи миналото на Съюза, в които активно участваха редица български историци?! Въпросът придобива особена острота, когато се направи преглед на повторните издания. Те не отбеляват съществен напредък, при все че публикуваните през последното десетилетие нови тиражи предоставяха отлична възможност за донаписване на пропуснатия материал и за осъвременяване на подхода, която не бе напълно използвана. В известна степен като успокоение може да прозвучи фактът, че и в редица чужди учебници, като този на Бен Уолш, посветен на историята на XX в. и станал образец на учебникарството по история, темата не е засегната¹⁹. Причината обаче е съвсем друга и се корени в тематичния подход на автора, какъвто у нас все още е трудно приложим в практиката.

За огромно съжаление се оказва, че родната историческа гилдия не е достатъчно добре подгответа по въпросите на създаването и развитието на ЕС. Следвайки традицията и инерцията на марксическата школа от втората половина на XX в., колегията прекалено дълго се прави, че подобен проблем не съществува. От една страна, той бе сериозно подценен, а от друга – остана не по-малко сериозно неразбран. Още повече че мнозина историци продължават да възприемат интеграцията по-скоро като икономически процес, без да си дават сметка, че тя е изцяло политическо начинание. В своята мотивировка, същност и резултати изграждането на Обединена Европа е политическа реалност не по-малко от Студената война, например. В последните 20 години не бяха положени усилия за подготовка

на специалисти историци така, както това направиха юристите, икономистите, политологите, социолозите, журналистите. Пропускът е видим от съдържанието на програмите във водещите исторически факултети в страната. Европейската интеграция не е част от учебното съдържание в ОКС „Бакалавър“ на специалност *История*. А след като тя не се преподава на студентите в курсовете по съвременна обща / европейска история, наивно е да се очаква това да става при учениците от гимназиалния курс на обучение. В същото време е справедливо да се отбележи, че темата присъства в докторските програми. Така например, в последните 10 години в Историческия факултет на най-стария и авторитетен университет – Софийския, историческите аспекти на европейската интеграция залегнаха в основата на три дисертационни труда.

Въпреки извършения малък напредък, игнорирането на европейската проблематика не може да продължава. По-скоро рано, отколкото късно тя ще заеме подобаващо място на страниците на българските учебници. В този смисъл предстоящата промяна в учебните програми и стандарти е първото предизвикателство и тест, с които българската историческа общност трябва да се справи успешно. Само така историята на Европейския съюз ще излезе от междучасието и ще влезе в часа на българското училище.

БЕЛЕЖКИ

- ¹ Семков, М., Евгениев, Ив. История и цивилизация. Х клас. Съвременност. София, ИК Свят. Наука, 2001; Баева, И., Генов, Р. История и цивилизация. Х клас. История на света през XX век. София, ИК Планета 3, 2002; Мирчева, Хр., Рангелова, Г. История и цивилизация, Х клас. София, ИК Анубис, 2001; Грозев, К., Колев, В., Зарков, Т. История и цивилизация. Х клас. Съвременност. София, ИК Даниела Убенова, 2001.
- ² Учебна програма по История и цивилизация за X клас. Съвременност. – http://www.paideiafoundation.org/mce/file/X%20klas%20Istoria_ZP%20i%20PP.pdf
- ³ Грозев, К., Колев, В., Зарков, Т. История и цивилизация. Х клас. Съвременност, с. 174.
- ⁴ Семков, М., Евгениев, Ив. История и цивилизация. Х клас. Съвременност, с. 305.
- ⁵ Баева, И., Генов, Р. История и цивилизация. Х клас. История на света през XX век, с. 236.
- ⁶ Так там.
- ⁷ Так там, с. 167.
- ⁸ Семков, М., Евгениев, Ив. История и цивилизация. Х клас. Съвременност, с. 302.
- ⁹ Мирчева, Хр., Рангелова, Г. История и цивилизация, Х клас, с. 134.
- ¹⁰ Грозев, К., Колев, В., Зарков, Т. История и цивилизация. Х клас. Съвременност, с. 173.
- ¹¹ Баева, И., Генов, Р. История и цивилизация. Х клас. История на света през XX век, с. 234.
- ¹² Так там.
- ¹³ Так там, с. 236.
- ¹⁴ Семков, М., Евгениев, Ив. История и цивилизация. Х клас. Съвременност, с. 304.
- ¹⁵ Грозев, К., Колев, В., Зарков, Т. История и цивилизация. Х клас. Съвременност, с. 175.
- ¹⁶ Баева, И., Генов, Р. История и цивилизация. Х клас. История на света през XX век, с. 234.
- ¹⁷ Грозев, К., Колев, В., Зарков, Т. История и цивилизация. Х клас. Съвременност, с. 173.
- ¹⁸ Мирчева, Хр., Рангелова, Г. История и цивилизация, Х клас, с. 150.
- ¹⁹ Walsh, B. Modern World History. History in Focus. 2nd ed. London, Hodder Murray, 2002.